

YABANCI UNSURLU BOŞANMA DAVALARINDA TÜRK MAHKEMELERİNİN MİLLETLERARASI YETKİSİ

Bülent ÇİÇEKLİ*

GİRİŞ

Yabancılık unsuru taşıyan boşanma davaları,¹ hem teorik açıdan, hem de uygulama açısından büyük önem arz etmektedir. Devletler özel hukukunun hemen bütün meselelerinin boşanma davalarında söz konusu olduğuna çeşitli yazarlar işaret etmektedir.² Gerçekten, yabancı unsurlu boşanma davaları, hem milletlerarası yetkiyi, hem kanunlar ihtilafını, hem de mahkeme kararlarının tanınması ve tenfizini³ ilgilendirmektedir. Ancak, bu çalışmada, esas itibariyle, boşanma davalarında mahkemelerin milletlerarası yetkisi üzerinde durulacaktır.

Boşanma davalarında mahkemelerin milletlerarası yetkisi, Türk devletler özel hukuku açısından, sadece yabancıları ilgilendirmesi yönüyle değil, bundan daha önemli olarak Türk vatandaşlarını ilgilendirmesi sebebiyle de, üzerinde durulması gereken bir konudur. Yurtdışında ve özellikle Avrupa ülkelerinde artan Türk varlığı⁴ ve bunların zaman içinde

* Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Devletler Özel Hukuku öğretim üyesi: Lisans, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1989; Master, Nottingham Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1992; Doktora, Londra Üniversitesi, School of Oriental and African Studies (SOAS), Hukuk Fakültesi, 1997; e-mail: bulentcicekli@hotmail.com

¹ Bu çalışmada, boşanma davaları tabiri ayrılık ve evliliğin feshi davalarını da içerecek şekilde kullanılmaktadır: bkz., Medeni Kanun (MK), m. 160 ve 170.

² Bkz., A. Sakmar, (1976) *Devletler Hususi Hukuku'nda Boşanma*, İstanbul Üniversitesi Yayınları'ndan No. 2163, Hukuk Fakültesi No. 480, İstanbul: Fakülteler Matbaası, s. 2; ve aynı sayfada 3 nolu dipnotta bahsedilen yazarlar.

³ Yabancı mahkemelerde verilmiş boşanma kararlarının tanınması ve tenfizi konusunda bkz., B. Tiryakioğlu, (1996) *Yabancı Boşanma Kararlarının Türkiye'de Tanınması ve Tenfizi*, Ankara; A. C. Ruhi, (2003a) *Boşanma İle İlgili Yabancı Mahkeme İlamlarının Türkiye'de Tanınması ve Tenfizi*, Ankara, Seçkin.

⁴ Yaklaşık 4.5 milyon civarında Türk'ün yurt dışında yaşadığı tahmin edilmektedir. Çalışma Bakanlığı'nun verilerine göre 2002 yılı itibariyle 3.574.164 Türk vatandaşının yurt dışında olduğu ve 943.250 Türk'ün ise yabancı devlet vatandaşlığına geçmiş

bu ülkelerde yerleşmeleri ve orada evlilikler yapmaları neticesinde tabii olarak ortaya çıkan boşanma olayları, bu tür boşanma davalarında Türk ve yabancı mahkemelerin milletlerarası yetkisi sorununu mahkemelerin önüne taşımaktadır.

Bu çalışmada esas itibariyle Türk mahkemelerinin yabancı unsurlu boşanma davalarındaki milletlerarası yetkisi inceleme konusu yapılmakla birlikte, yabancı mahkemelerin milletlerarası yetkisi sorununun da ortaya çıkması kaçınılmazdır. Mahkemelerin yargı yetkisi ve milletlerarası yetki konusunda her ülkenin iç hukukunun belirleyici olması tabiidir.⁵ Yabancı unsurlu boşanma davalarında Türk mahkemelerinin yetkisi konusu, hem genel⁶ ve özel yetki kuralı⁷, hem de tali (tamamlayıcı) yetki kuralı⁸ açısından incelenmektedir. Bu kapsamda, mahkemelerin milletlerarası yetkisinin doğumunda bir esas olarak kullanılan ikametgah (yerleşim yeri) kavramı ve bunun tespitine ilişkin sorunlar üzerinde durulmaktadır. Özellikle, yabancıların Türkiye’de ve Türklerin yabancı ülkelerde ikametgahlarının tespiti konusunda Türk mahkemelerinin yerleşik uygulamaları eleştirel bir şekilde irdelenmektedir.

1. Yabancı Unsurlu Boşanma Davalarında Yetkili Mahkeme

Boşanmada yargılama usûlünün, lex fori olarak, Türk hukukuna tabi olduğu doktrinde oybirliğiyle kabul edilmektedir.⁹ Yabancı unsurlu davalarda yargılamaya ilişkin sorunların hakim kanununa tabi olduğu yargısal içtihatla şöyle ortaya konmaktadır: “Yabancı unsurlu davalarda, yargılamaya ilişkin sorunlar hakim kanununa tabidir (lex fori). Bu kural devletin yargı organları yolu ile ülkesi üzerindeki hakimiyetini gösterir. Mahkemelerin yargılamayı kendi kurallarına göre yapması işin tabii sonucudur.”¹⁰

olduğu bildirilmektedir. Bkz., Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü) (2002) 2000-2001 Raporu: *Yurtdışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişme ve Sayısal Bilgiler*, Yayın No. 110, s. 31-32.

⁵ Bkz., Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun (MÖHUK), m. 27-33.

⁶ Bkz., Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (HUMK), m. 9/1.

⁷ Bkz., HUMK, m. 9/III ve MK, m. 168.

⁸ Bkz., MÖHUK, m. 28.

⁹ Bkz., A. Gürzumar, (1994) “Türk Devletler Özel Hukuku Açısından Boşanma Davalarında Kamu Düzeninin Etkileri”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB)*, Yıl. 14, Sayı. 1-2, s. 36, 63. dipnotta bahsedilen yazarlar; ayrıca lex fori prensibinin Devletler Özel Hukuku’ndaki rolü için bkz., E. Nomer, (2002) *Devletler Hususi Hukuku: Genel Prensipler-Uygulama-Milletlerarası Usul Hukuku-Yabancı Kararların Tanınması ve Tenfizi*, (11. Bası), İstanbul: Beta, s. 303-319.

¹⁰ Bkz., Y. 2. HD, 14.05.1981, E. 3630 / K. 3766; Y. 2. HD, 27.05.1998, E. 4842 / K. 6521. Kararlar için bkz., Nomer, 2002, s. 303, 33. dipnot.

Bu yüzden, mahkemenin milletlerarası yetkiye sahip olup olmadığı ve bu yetkiye ilişkin itirazların ileri sürülmesi, şekli, zamanı ve sonuçları hakkının kanununa tabidir.¹¹ Türk hakimi, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini, iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarına göre tayin edecektir (MÖHUK, m. 27). İkametgah (yerleşim yeri) ise, bu yetkinin tayininde başlıca kriter olarak kullanılmaktadır. İkametgahın tespiti de, yetki de olduğu gibi, bir usûl sorunudur ve hakimin hukukuna göre tespiti gerekecektir.¹²

1.1 Genel ve Özel Yetkili Mahkeme

Mahkemelerin milletlerarası yetkisinin nasıl belirleneceği konusu bazı ülke hukuklarında bağımsız ayrıntılı yasal düzenlemeye tabi tutulmuştur. Türk hukuku ise, konuyu iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarına havale etmiştir. MÖHUK'un 27. maddesi bu konudaki genel kuralı koymuştur: *"Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini iç hukukun yer itibariyle yetki kuralları tayin eder."* Böylece, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin doğumu, iç hukuk açısından yetkili bir mahkemenin bulunması şartına bağlanmıştır. Diğer bir ifadeyle, yer itibariyle yetkili bir mahkemenin varlığı milletlerarası yetkinin doğumu için yeterli ve gerekli bulunmaktadır.¹³

MÖHUK'un 27. maddesinin yaptığı gönderme gereğince, iç hukukta genel yetkili olan davalının ikametgahı mahkemesi (HUMK, m. 9/1) yabancı unsurlu davalarda da genel yetkili mahkeme olmaktadır.¹⁴ HUMK'un 9. maddesinin 1. fıkrasına göre:

*"Her dava, kanunda aksine hüküm bulunmadıkça açıldığı tarihte davalının Türk Kanunu Medenisi gereğince ikametgahı sayılan yer mahkemesinde görülür. Davalının ikametgahı belli değilse, davaya Türkiye'de son defa oturduğu yer mahkemesinde bakılır."*¹⁵

Bu kural gereğince, hukuki ve ticari bütün konularda prensip olarak davalının ikametgahının bulunduğu yer mahkemesi (actor sequitor forum

¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., B. Kuru/R. Arslan/E. Yılmaz, (2003) *Medeni Usul Hukuku*, (Ders Kitabı) (Genişletilmiş 14. Bası) Ankara: Yetkin Yayınları, s. 200-206.

¹² Y. 2. HD, 27.05.1998, E. 4842 / K. 6521: Karar için bkz., A. C. Ruhi, (2003b) *Gerekçeli-Açıklamalı-Yargıtay İçtihatlı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Hakkında Kanun*, Ankara, Seçkin, s. 250-251; Ö. U. Gençcan ,(2000) *Öğreti ve Uygulamada Boşanma, Tazminat-Nafaka, Bilimsel Açıklama, İçtihatlar ve İlgili Mevzuat*, Ankara, s. 1342-1343.

¹³ Bkz., Nomer, 2002, s. 360.

¹⁴ Kural olarak bütün davalar için uygulanan yetki kuralına, genel yetki kuralı ve bu mahkemeye de genel yetkili mahkeme adı verilmektedir: Bkz., Kuru/ Arslan/ Yılmaz, 2003, s. 165.

¹⁵ Genel yetkili mahkemeler konusunda bkz., S. Üstündağ, (1997) *Medeni Yargılama Hukuku, Cilt I-II*, (Gözden Geçirilmiş 6. Bası) İstanbul: Alfa Yayınları, s. 196-203; Kuru/ Arslan/ Yılmaz, 2003, s. 166-174.

rei) milletlerarası yetkiye sahip olacaktır. İkametgah esası sadece gerçek kişiler aleyhine açılacak davalar için değil, tüzel kişiler aleyhine açılacak davalar için de genel milletlerarası yetkiyi belirleyen bir esastır.¹⁶

HUMK'un 9. maddesinin 3. fıkrası da, boşanma davaları açısından ayrıca yer itibariyle yetkili mahkeme konusunu düzenlemektedir. Buna göre, *"Boşanma ve ayrılık davalarında yetkili mahkeme, davacının ikametgahı veya eşlerin davadan evvel son defa altı aydan beri oturdukları yer mahkemesidir."* Buna göre, yabancılık unsuru taşıyan boşanma davalarında milletlerarası yetkinin belirlenmesinde öncelikli olarak başvurulacak kural, HUMK m. 9/3'de yer alan bu yetki kuralı olmaktadır.¹⁷

Diğer taraftan, boşanma davalarında yetki konusunu düzenleyen yeni Medeni Kanun'un 168. (eski 136) maddesi ise şu şekildedir, *"boşanma veya ayrılık davalarında yetkili mahkeme, eşlerden birinin yerleşim yeri veya davadan önce son defa altı aydan beri birlikte oturdukları yer mahkemesidir."*¹⁸

Yetki kurallarını kamu düzenine ilişkin ve kamu düzenine ilişkin olmayan yetki kuralları¹⁹ olmak üzere ikiye ayırmak mümkündür.²⁰ HUMK, hangi yetki kurallarının emredici nitelik taşıdığını ve dolayısıyla kamu düzenine ilişkin olduğunu açıkça belirtmemiştir. Bir yetki kuralının kamu düzenine ilişkin olup olmadığı, ilgili kanun hükmündeki ifadenin mutlak olup olması ve o yetki kuralının konuluş amacına göre belirlenmektedir.²¹

Bu yüzden, boşanma davalarında yetkinin kamu düzenine ilişkin olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Doktrin, yukarıdaki iki özel yetki kuralının kamu düzenine ilişkin olduğu ve bu sebepten hakim tarafından resen dik-

¹⁶ Bkz., N. Ekşi, (2000) *Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi*, İstanbul, Beta, s. 81; Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 171-172.

¹⁷ Genel yetki bahsinde (HUMK m. 9'da) düzenlenen ve boşanma davalarında öncelikli olarak uygulanması öngörülen bu yetki kuralı, HUMK m. 10 vd. düzenlenen özel yetki kuralları arasında sayılmamakla birlikte, doktrinde, hem HUMK m. 9/III, hem de az aşağıda inceleyeceğimiz MK m. 168 hükmü, özel yetki kuralları arasında sayılmaktadır: Bkz., Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 189. Başka bir yazar ise, boşanmaya ilişkin bu özel yetki kurallarını mutlak yetki kuralları olarak nitelendirmektedir: Bkz., Üstündağ, 1997, s. 198.

¹⁸ Boşanma davalarında yetki konusunu düzenleyen önceki Medeni Kanun'un 136. maddesi şu şekildeydi: "Salahiyettar hakim davacının ikametgahı hakimidir".

¹⁹ Kamu düzenine ilişkin olmayan yetki kuralları arasında, genel yetki kuralı (HUMK, m. 9) ile kamu düzenine ilişkin olmayan özel yetki kuralları (HUMK, m. 10; 11/II ve III; 12; 17/c. 1; 20 ve 21) yer almaktadır: Bkz., Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 195.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 192-206; literatürde ayrıca mutlak yetki - tali yetki (bkz., Üstündağ, 1997, s. 203-237); ve emredici yetki - ihtiyari yetki ayrımları da kullanılmaktadır (bkz., Ekşi 2000, s. 170-175).

²¹ Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 192.

kate alınması gerektiği düşüncesindedir.²² Yine bir görüşe göre, boşanma davalarına ilişkin yetki kuralları kamu düzenine ilişkin olmakla birlikte, kesin olmayan yetki kurallarıdır.²³ Zira, iki tane yetkili mahkeme vardır (MK, m. 168; HUMK, m. 9/III). Davacı, davasını bu iki mahkemeden (genel ve özel yetkili) birinde açmak hususunda bir seçim hakkına sahiptir.

Bununla birlikte, kamu düzenine ilişkin olmayan özel yetki kuralları ile kamu düzenine ilişkin olmakla beraber kesin olmayan özel yetki kurallarının (HUMK, m. 9/3 ve MK, m. 168) genel yetkili mahkeme olan davalının ikametgahı mahkemesinin (HUMK, m. 9) yetkisini kaldırmayacağı ifade edilmiştir.²⁴ Yargıtay, boşanma davalarında yetki kurallarının kamu düzeni ile ilgili olmadığını ve ilk itiraz yoluyla yetkisizlik itirazı ileri sürülmedikçe mahkemenin kendiliğinden yetkisizlik kararı veremeyeceğini kabul etmektedir.²⁵ Bunun bir sonucu olarak, davalının, mahkemenin yetkisine HUMK'un 23. maddesi gereğince esasa cevap süresi içinde itiraz etmemesi durumunda, HUMK m. 9/1 ve 3'e göre yetkisi bulunmayan bir yer mahkemesinin de yetkili hale gelmesi mümkündür.²⁶

Yabancı unsurlu boşanma davaları açısından yeni Medeni Kanun'un 168. maddesinin HUMK m. 9/III ile olan ilişkisini incelemekte fayda vardır. Her iki hüküm de yabancı unsurlu boşanma davalarında yetkili mahkeme konusunu birbirine benzer şekilde düzenlemektedir. HUMK m. 9/III'ün

²² Bkz., Üstündağ, 1997, s. 209; Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 194.

²³ Bu görüş, kamu düzenine ilişkin yetki kurallarını, kesin yetki kuralları ve kesin olmayan özel yetki kuralları olmak üzere ikiye ayırmaktadır: Bkz., Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 192-195.

²⁴ Bkz., Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 175, 194. doktrinde farklı bir görüşe göre, özel yetkiye sahip mahkemeler ya HUMK m. 9 ile kabul edilen genel yetkili mahkemeyi bertaraf ederler, ya da genel yetkiyi haiz mahkemenin yanında yer alırlar. Birincide mutlak, ikinci de ise tali yetki kurallarından söz edilir; boşanmaya ilişkin yetki kuralı ise bir mutlak yetki kuralıdır: Bkz., Üstündağ, 1997, s. 20, 198.

²⁵ "... boşanma davalarındaki yetki kurallarının kamu düzeni ile ilgili olmadığını, diğer bir anlatımla kamu düzeni esasına dayalı olarak konulmadığı, o nedenle ilk (iptidai) itiraz yolu ile, yetkisizlik ileri sürülmedikçe, mahkemenin kendiliğinden yetkisiz olduğunu beyan edip yetkisizlik kararı veremeyeceği sonucunun kabulü gerekir": (YHGK, 22.04.1998 gün ve 1998/2-276-297 sayılı kararı için bkz YKD, Cilt 25, Sayı 7, Temmuz 1999, s. 897-900; Ruhî, 2003b, s. 247-249). HUMK'un 9. maddesine 08.05.1973 tarihinde yapılan ekleme ile eşlerin davadan evvel son defa altı aydan beri birlikte oturdukları yer mahkemesi de yetkili mahkeme haline getirilmiştir. Diğer taraftan, Türkiye'nin 08.09.1967 tarihinde imzaladığı "Evlilik Bağına İlişkin Kararların Tanınması Hakkında Sözleşme" 10.12.1997 tarihinde yürürlüğe konmak sureti ile Türkiye bu konuda yabancı mahkemelerin yetkisini de kabul etmiştir. Ayrıca, 1982 yılında yürürlüğe giren MÖHUK'un. 28, 38 ve 42. maddeleri ile Türklerin yabancı ülkelerde kişi hallerine ilişkin dava açmalarına, alınan kararların tenfizine ve tanınmasına imkan tanınmıştır.

²⁶ Bkz., 2. HD, 28.1.1985, 509/686 (N. Yalçınkaya/Ş. Kaleli, (1987) *Boşanma Hukuku*, Cilt II, Ankara); aktaran Gürzumar, 1994, s. 32).

ilgili kısmında yetkili mahkemeler arasında “davacının ikametgahı” mahkemesi de yer almaktadır. Önceki Medeni Kanun’un 21. maddesinde, “kocanın ikametgahı karının ikametgahı addolunur” hükmü mevcuttu. Buna paralel olarak, kadının açacağı boşanma davasındaki yetkili mahkemenin kocanın ikametgahı mahkemesi olduğu uygulamada benimsenmişti.²⁷ Yeni Medeni Kanun’un 21. maddesi ise, kadın erkek eşitliği düşüncesinden hareketle, böyle bir hükme yer vermemiştir.

Yeni MK’nın 168. maddesinde ise, “eşlerden birinin yerleşim yeri”, yetkili mahkemeler arasında sayılmaktadır. Yeni yasal durum itibarıyla, eşlerin yerleşim yeri (ikametgahı) tabii olarak aynı olabilmekle birlikte,²⁸ bu zorunlu yasal bir ilişkilendirmeden kaynaklanmamaktadır. Her halükarda, yeni MK’nın 168. maddesi anlamında eşlerden (herhangi) birinin yerleşim yeri ifadesi, HUMK’un 9/I’deki davalının ikametgahı ve 9/III’teki davacının ikametgahı mahkemesini kapsayıcı bir anlama sahiptir.

Netice olarak, yabancılik unsuru taşıyan boşanma davalarında Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin doğabilmesi için, kural olarak, eşlerden birinin ikametgahının veya eşlerin davadan önce son olarak altı aydan beri oturdukları yerin Türkiye’de bulunması,²⁹ ya da Türkiye’nin herhangi bir yerinde açılan boşanma davasına davalı eşin yetki yönünden ilk itirazda bulunmamış olması gerekli ve yeterlidir.

Milletlerarası yetkinin belirlenmesinde yer itibarıyla yetki kaideleri uygulanırken, dava taraflarının Türk vatandaşı veya yabancı olması, ilke olarak, rol oynamaz.³⁰ Bununla birlikte, aşağıda daha ayrıntılı olarak görüleceği üzere, Türk vatandaşlığına bağlı olarak da, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi tesis edilebilmektedir (MÖHUK, m 28). Bu özel yetki tesisinin amacı, kişi hallerine ilişkin olaylarda Türk vatandaşları için daima yetkili bir Türk mahkemesinin bulunmasını sağlamaktır.³¹ Diğer taraftan,

²⁷ Bkz., Yargıtay’ın 16.03.1932 günlü ve 18/2 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararı.

²⁸ “Eşler oturacakları konutu birlikte seçerler” (MK, m. 186/1).

²⁹ Yargıtay 2. Hukuk Dairesi vermiş olduğu bir kararda, yedi yıldır Türkiye’de oturan ... uyruklu Büyükelçinin davalı eşi ile altı aydan beri birlikte oturdukları Sarıyer Mahkemesi’nde işin esası hakkında kendi milli kanunları uygulanmak üzere açtığı boşanma davasının yetki yönünden reddinin kanuna aykırı olduğunu hüküm altına almıştır (bkz., Yargıtay 2. HD, 03.06.1985, E. 1985/5145, K. 1985/5390; YKD, Cilt 12, S. 1, Ocak 1986, s. 32-34; karar için ayrıca bkz., Ruhi, 2003b, s. 233-234). Ayrıca Yargıtay 2. HD, 27.05.1998, E. 1998/4842, K. 1998/6521 sayılı kararı için bkz., Ruhi, 2003b, s. 250-251; Gençcan, 2000, s. 1342-1343.

³⁰ Bkz., Nomer, 2002, s. 365.

³¹ Bkz., E. Nomer (1983), “Türklerin Kişi Hallerine İlişkin İhtilafları ve Türk Mahkemelerinin Münhasır Yetkisi”, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, Sayı. 1, Yıl. 3, s. 12; Nomer, 2002, s. 365.

yabancı uyruklu karı-kocanın Türk mahkemelerinde boşanma davası açabileceği uygulamada da kabul edilmektedir.³²

1.2 Türklerin Kişi Hallerine İlişkin Davalarda Yetkili Mahkeme

Az yukarıda vurgulandığı üzere, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tayin eden yer itibariyle yetki kurallarında tarafların vatandaşlığı, ilke olarak, rol oynamaz. Zira, MÖHUK'un 27. maddesi, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarına bağlamış ve iç hukukun yer itibariyle yetki kuralları da vatandaşlığı bir kriter olarak benimsememiştir.

Ancak, Türklerin kişi hallerine ilişkin davalarda Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini düzenleyen MÖHUK'un 28. maddesi ise, tam tersine vatandaşlık esasını baz almıştır. Tabiiyetin milletlerarası yetki esası olarak kabul edilmesinin isabetli bir çözüm olmadığı doktrinde haklı olarak vurgulanmıştır.³³ Böyle bir çözümde, yetki, uyuşmazlığın unsurları bakımından objektif bir şekilde irtibat halinde olduğu yere göre değil, hukuki olmaktan çok siyasi bir mahiyet arz eden sübjektif bir tercihe göre tayin edilmektedir.

28. maddeye göre, *“Türkiye’de ikametgahı bulunmayan Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin davaları, ikamet ettikleri ülke mahkemesinde açılmadığı veya açılmadığı takdirde Türkiye’de yer itibariyle yetkili mahkemede, bulunmaması halinde ilgilinin sakin olduğu yer, Türkiye’de sakin değilse Türkiye’deki son ikametgahı mahkemesinde, o da bulunmadığı takdirde Ankara, İstanbul veya İzmir Mahkemelerinden birinde görülür.”*

1.2.1 Madde 28’deki Yetki Kuralının Mahiyeti

Türklerin kişi hallerine ilişkin davalarda Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini düzenleyen 28. madde, iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarıyla bağlı olmaksızın, milletlerarası yetkili bir Türk mahkemesinin *“daima”* hazır bulundurulması amacını gütmüştür.³⁴ O kadar ki, Türk vatan-dışı eşlerin yabancı bir mahkemeden boşanma kararı almış olmalarına rağmen, bu kararı tanınma ve tenfiz amacıyla Türk mahkemelerine gö-

³² Bkz., 27 nolu dipnottaki Yargıtay kararı.

³³ Bkz., Sakmar, 1976, s. 28; Ekşi, 2000, s. 164.

³⁴ Bkz., Nomer, 1983, s. 12; Nomer, 2002, s. 365. 28. maddenin diğer bir amacının veya gördüğü fonksiyonunun aynı zamanda yabancı mahkemeye yetki vermek olduğu da ileri sürülebilir.

türmeyerek, Türkiye’de 28. maddeye dayanarak yeniden boşanma davası açmaları mümkün görülmüştür.³⁵

MÖHUK’un 28. maddesi Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi konusunda tamamlayıcı (tali) nitelikte bir yetki kuralı koymaktadır. MÖHUK’un 28. maddesi HUMK’un yürürlükten kaldırılan 18. maddesinin yerine geçmek üzere getirilmiş olan bir düzenlemedir.³⁶ HUMK’un mülga 18. maddesi, Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin davalarda, sadece Türk mahkemelerinin yetkili olduğu biçiminde anlaşılıp, uygulanıyordu.³⁷ Bu yüzden, eskiden yurt dışındaki Türk vatandaşları isim tashihi, boşanma vb. tüm kişisel davalar için Türkiye’de dava açmak zorunda kalıyorlardı.

MÖHUK’un 28. maddesinin Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi konusunda getirmiş olduğu esaslar HUMK’un 18. maddesinden çok farklı olmamakla birlikte, 28. madde yabancı ülkelerde bulunan ve Türkiye’de ikametgahları bulunmayan Türk vatandaşlarının buldukları ülkede dava açmalarına imkan tanımakta ve Türklerin kişi hallerine ilişkin uyuşmazlıklarda Türk mahkemelerinin münhasır yetkili olmadıklarını ifade etmektedir. Böylece, yabancı ülkede ikametgah sahibi olan Türk vatandaşları, kişi hallerine ilişkin davalarını ve bu kapsamda boşanma davalarını, isterlerse yabancı hukuk mahkemelerinde, isterlerse Türk mahkemelerinde açabilmektedirler.³⁸

28. maddedeki ek yetki kuralının uygulanabilmesi için, her iki tarafın da Türk vatandaşı olması gerekli değildir. Sadece taraflardan biri Türk

³⁵ “... Eşlerin yurtdışında yabancı bir mahkemeden boşanma kararı almış olmalarına rağmen söz konusu ilamın tenfizi için mahkemeye başvurmayıp (2675 sayılı Kanun m. 28) Türkiye’de ayrıca boşanma davası açmalarını yasaklayan hukuki bir engel yoktur. O halde açılan dava hukukça geçerli bir davadır. Onun için mahkemenin aksine beliren görüşü yerinde değildir”. Bkz., Yargıtay 2. HD, 14.01.1986, E. 1985/11103, K. 1986/97; YKD, Cilt 12, Sayı 12, Aralık 1986, s. 1764-1765; karar için ayrıca bkz., Ruhi, 2003b, s. 252; aynı yönde bkz., Nomer, 2002, s. 365-366.

³⁶ HUMK’un mülga 18. maddesi şu şekildedir: “Türkiye’de ikametgahı bulunmayan Türk tebaası Türkiye’de sakin değilse ahkam-ı şahsiye noktasından Türkiye’de son ikametgahı mahkemesine ve bulunmadığı halde Ankara mahkemesine tabidir.” HUMK’un 18. maddesinin getirmiş olduğu düzenleme ve uygulanması sırasında ortaya çıkan sorunlarla, yürürlükten kaldırılmasına ilişkin sebepler hakkında bkz., Ekşi, 2000, s. 8-10; MÖHUK m. 28 ile getirilen düzenlemenin de getirilmek istenen esasî net bir şekilde açıklamaktan uzak olduğu konusunda bkz., A. Çelikel, (1997) *Milletlerarası Özel Hukuk: Genel Kurallar-Milletlerarası Özel Hukuk-Milletlerarası Usul Hukuku*, İstanbul: Beta, s. 305.

³⁷ HUMK’un mülga 18. maddesinin uygulanması konusunda bkz., Sakmar, 1976, s. 226-231; R. Aybay/E. Dardağan (2001) *Yasaların Uluslararası Düzeyde Çatışması (Kanunlar İhtilafı)*, İstanbul: Aybay Yayınları, Yayın No. 37, Hukuk Dizisi. 20, s. 52, 13. dipnot.

³⁸ Aynı yönde bkz., Aybay/Dardağan, 2001, s. 52.

vatandaşı olsa dahi, dava Türk vatandaşının kişi hallerine ilişkin olduğu takdirde, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi daima tesis edilmiş olur. Şahsi statüsünün değişmesi söz konusu olan tarafın davalı veya davacı Türk vatandaşı olması yeterlidir. 28. maddeye göre Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin doğabilmesi için, taraflardan birinin dava ikamesi sırasında Türk vatandaşlığına sahip olması yeterli olup, dava sırasında ilgilinin Türk vatandaşlığını kaybetmesi bir kez kazanılmış olan milletlerarası yetkiye herhangi bir etki yapmaz.³⁹

Türk vatandaşı olma koşulu Türk hukukuna yani Türk Vatandaşlık Kanunu hükümlerine göre belirlenir. 28. madde hükmü çerçevesinde, tabiiyetsizler ile mülteciler Türk vatandaşları ile aynı durumda değerlendirilmezler. 28. madde sadece Türk vatandaşlığına sahip kişiler için uygulanır.⁴⁰

Doktrinde aksine görüş olmakla birlikte,⁴¹ 28. maddenin uygulanabilmesi için söz konusu uyuşmazlığın herhangi bir şekilde yabancılik unsuru taşıması gereklidir. Gerek MÖHUK'un 1. maddesinde yer alan işbu kanunun yabancılik unsuru taşıyan işlem ve ilişkilerde Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini düzenlediği şeklindeki hükmü, gerekse 28. maddenin metninin kaleme alınış tarzı farklı bir yorumlamaya izin vermemektedir.⁴² Böylece, kişi hallerine ilişkin ihtilaf, iki Türk arasında olsa bile, bunların ikametgahlarının yabancı ülkede olması taraflar arasındaki ilişkiye yabancılik unsuru kazandırmaktadır.

1.2.2 Madde 28'in Uygulanma Koşulları

Madde 28'deki yetki esaslarının uygulanabilmesi için dava konusunun bazı özellikleri taşıması gerekmektedir.⁴³ İlk olarak, davanın, Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin olması gerekir. Davanın kişi hallerine ilişkin olup olmadığına ilişkin vasıflandırmayı Türk hakimi kendi hukukuna göre yapacaktır. Kişi hallerinden maksat kişinin şahsi statüsünü ortaya koyan durumlardır.⁴⁴ Kişi hallerine, şahsın hal ve ehliyetini belirleyen şahsın hukuku ve aile hukuku meseleleri girer. Özellikle kişinin ehliyeti, evlilik

³⁹ Bkz., Nomer, 2002, s. 366-367.

⁴⁰ Bkz., Nomer, 2002, s. 367.

⁴¹ Nomer'e göre, "28. madde hükmünün bir özelliği de, hem sadece bir Türk vatandaşını ilgilendiren yabancılik unsuruna sahip olmayan olaylar için, hem de taraflardan birinin yabancı olduğu olaylar için uygulanmasıdır". Bkz., Nomer, 2002, s. 366.

⁴² Bkz., Ekşi, 2000, s. 154.

⁴³ Bkz., Ekşi, 2000, s. 152-157.

⁴⁴ Kişi hallerinden ne anlaşılması gerektiği konusunda bkz., Aybay/Dardağan, 2001, s. 51; Nomer, 2002, s. 366; Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 171, 82. dipnot.

ve boşanma, nesep ve velayet konularına ilişkin davalar kişi halleri kapsamında değerlendirilir.⁴⁵

28. maddenin uygulanabilmesi için, ayrıca, ilgili Türk vatandaşının Türkiye’de ikametgahının bulunmaması gerekir. 28. madde hükmünün konuluş sebebi “Türkiye’de ikametgahu bulunmayan Türk vatandaşları” için yetkili bir Türk mahkemesi belirlemektir.⁴⁶ Türkiye’de ikametgahu bulunanlar için milletlerarası yetkili bir Türk mahkemesi genel prensibe göre zaten mevcut (MÖHUK, m. 27; HUMK, m. 9) olacağından, 28. maddenin uygulanmasına gerek kalmayacaktır.⁴⁷

28. madde ayrıca Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin davalarının “ikamet ettikleri ülke” mahkemesinde açılmamış veya açılmamış olmasını şart koşmaktadır. Türk vatandaşının bulunduğu yabancı ülkede dava açmaması, bazı hallerde kendi iradesine bağlı iken, bazı durumlarda ise bulunduğu yabancı ülke kanunlarının yabancıların kişi hallerine ilişkin uyuşmazlıklarda kendi ülke mahkemelerini yetkisiz görmelerinden kaynaklanabilmektedir.⁴⁸

Bu maddede yer alan ikamet etme kavramını, teknik anlamda ikametgah olarak yorumlamamak ve Türk vatandaşının oturduğu, sakin olduğu yeri ifade ettiğini kabul etmek gerekir.⁴⁹ Oturma ya da ikamet etme kavramının maddi bir olgu olduğu ve ikametgahın ise hukuki bir kavram olduğu dikkate alındığında, buradaki ikamet etme kavramı (hukuki) ikametgah anlamında kullanılmış olsaydı, Türk vatandaşının bulunduğu ülkede ikametgahının olup olmadığının bu ülke hukukuna göre tayini gerekecekti.⁵⁰ Halbuki, 28. maddenin uygulanması açısından, yabancı ülkede oturma yeterli olduğu için, (fiili) oturmaya ilişkin maddi olayların tespit edilmesiyle yetinilebilecektir.

⁴⁵ Şahsın hukuku ve aile hukukunda düzenlenmiş olmakla beraber, niteliği bakımından kişinin şahsi statüsünü belirlemeyen ihtilaflar kişi hallerine dahil değildir. Bu yüzden, kişi hallerinden kaynaklanmış olsalar bile, maddi ve manevi tazminat davaları, evlilikte mal rejimine ilişkin davalar ve nafaka davaları kişi hallerine ilişkin davalardan değildir. Bkz., Nomer, 2002, s. 366.

⁴⁶ Bkz., Nomer, 1983, s. 13.

⁴⁷ Bkz., Ekşi, 2000, s. 152 ve aynı sayfada 589 nolu dipnotta geçen Yargıtay kararları (2. HD, E. 10331 / K. 11219, 13.11.1992: XIX (1993) 8 YKD, s. 1162-1163; (1993) 392 *İlmi ve Kazai İçtihatlar Dergisi (İKİD)*, s. 9722).

⁴⁸ Bir Yargıtay kararında da bu hususa açıklık getirilmektedir: 2. HD, E. 11103 / K. 97, 14.01.1986: XII (1986) 12 YKD, s. 1764-1765; N. Yalçınkaya/Şakir Kaleli, (1988), *Yeni Boşanma Hukuku*, II. C, Ankara, Karar No. 1440, s. 2020-2021’den aktaran Ekşi, 2000, s. 152-153.

⁴⁹ Bkz., Nomer, 1983, s. 13; Ekşi, 2000, s. 157.

⁵⁰ Bkz., Ekşi, 2000, s. 157.

Ancak, Türk vatandaşının ikamet ettiği ülkede açılacak bir davadan söz edilmesinden hareketle, ilgili Türk vatandaşının ikamet etmediği (oturmadiğı, sakin bulunmadığı) ülke mahkemeleri karşısında Türk mahkemelerinin münhasır bir yetkiye sahip oldukları sonucuna varılamaz.⁵¹ 28. madde hükmü, ancak ikamet edilen yerde açılan bir davanın Türk mahkemesinde derdestlik itirazına konu olabileceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, bir Türk vatandaşı ikamet ettiği ülke dışında diğer bir yabancı ülkede kişi haline ilişkin bir dava açarsa, Türk mahkemesinde bu davaya dayanılarak derdestlik itirazı yapılamayacaktır.⁵² İkamet edilen ülke mahkemesinden daha başka bir anlam çıkarmak mümkün değildir.

Türk vatandaşının ikamet ettiği yabancı ülkede bir dava ikame edilmiş ise, Türk mahkemesinde açılacak aynı konulu dava bir “*milletlerarası derdestlik*” itirazı ile karşılaşılabilecektir.⁵³ Milletlerarası derdestlik konusu iki açıdan önemlidir.⁵⁴ Birincisi, yabancı ülkede açılmış bir dava sebebiyle ortaya çıkan milletlerarası derdestlik itirazı Türk mahkemeleri önünde açılacak davada bir ilk itiraz olarak ileri sürülebilecektir (HUMK, m. 187/4).

İkincisi, böyle bir derdestlik itirazı tanınmış olmakla, 28. madde, Türk vatandaşlarının kişi hallerine ilişkin ihtilaflarda yabancı ülke mahkemelerine başvurabileceklerini açıkça kabul etmiş olmaktadır.⁵⁵ Aslında, böyle bir dava sonucu alınan yabancı mahkeme kararının Türkiye’de tanınması ve tenfizi de mümkündür (MÖHUK, m. 38 ve m. 42/I).⁵⁶ Böylece, 28. maddenin hükmü Türklerin kişi hallerine ilişkin ihtilaflarda münhasır bir yetki kaidesi getirmiş olmamaktadır.

Nihayet, 28. maddedeki yeki kuralı tamamlayıcı (tali) nitelikte olduğundan uygulamada, Türklerin kişi hallerine ilişkin davalarda, Türkiye’de yer itibarıyla yetkili bir mahkemenin bulunmaması halinde devreye girecektir.

⁵¹ Bkz., Nomer, 1983, s. 13.

⁵² Bkz., Tiryakioğlu, 1996, s. 45.

⁵³ Bir davanın derdest olabilmesi için her iki davanın tarafları, konuları ve dava sebeplerinin aynı olması gerekir: ayrıntılı bilgi için bkz., Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, § 56, s. 691-694 ve s. 64, s. 789-804; Üstündağ, 1997, s. 696-715.

⁵⁴ Bkz., Nomer, 1983, s. 13.

⁵⁵ Türk vatandaşının boşanma konusunda Türk mahkemesi yanında yabancı mahkemede de dava açabileceği uygulamada da kabul edilmektedir. Bkz., Yargıtay 2. HD, 11.11.1997, E. 1997/8719, K. 1997/12159; A. Çelikel/E. Nomer (2001) *Devletler Hususi Hukuku: Örnek Olaylar - Mahkeme Kararları*, 7. Baskı, İstanbul: Beta, s. 486-488; Ruhi, 2003b, s. 253-254.

⁵⁶ Yabancı boşanma kararlarının tanınma ve tenfizi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz., Tiryakioğlu, 1996.

1.3 Yetkili Mahkemenin Tayininde İkametgahın (Yerleşim Yerinin) Tespiti

Yabancı unsurlu boşanma davalarında Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tayin ederken, duruma göre, hem yabancıların, hem de Türk vatandaşlarının ikametgahlarının (yerleşim yerlerinin) tayini gerekmektedir. Yetkili kanunun tayininde olduğu gibi, yetkili mahkemenin tayininde de ikametgah (yerleşim yeri) kavramı önemli bir yere sahiptir. İç hukukta, özellikle kişi hallerine ilişkin davalarda, yetkili mahkemeyi belirleyici esas olarak genellikle ikametgah kullanılmıştır.⁵⁷ Tabiiyetten hareketle mahkemelerin milletlerarası yetkisinin tayini istisna olup, ikametgah esasına göre yargı yetkisinin tayini temel bir prensiptir. Milletlerarası yetkinin tayininde tabiiyetin asli bir kriter olarak benimsenmesi, milletlerarası eğilimlere ve yargılama hukukunun özelliklerine aykırı düşer.⁵⁸

Yetkili mahkemenin tayini açısından önem arz eden ikametgah (yerleşim yeri) kavramının genel kabul görmüş bir tanımını yapmak zordur. İkametgah kavramı hukuktan hukuka ve aynı hukuk sistemi içinde de kullanıldığı alan ve disipline göre farklı tanım ve içeriklere sahiptir.⁵⁹ İkametgah esasının yabancılık unsuru taşıyan davalarda uygulanması iç hukuka nazaran milletlerarası yetkinin tayininde bazı farklı özellikler taşımaktadır. Devletler özel hukukunda ikametgahın hangi hukuk düzenine göre vasıflandırılacağı hem uygulanacak hukukun, hem de milletlerarası yetkinin tespiti açısından önemli olmaktadır.

Kanunlar ihtilafı kurallarında bağlama noktasının yorumunda olduğu gibi⁶⁰, milletlerarası yetkinin tayininde de, ikametgah kavramının anlamı *lex fori* olarak Türk hukukuna göre belirlenir.⁶¹ Diğer bir ifadeyle, ikametgah kavramının hangi anlamda kullanıldığı davaya bakan mahkemenin hukukuna göre tayin edilir. Türk mahkemelerinin yer itibarıyla yetkisini doğuracak ikametgah, yabancı uyruklu bir kişinin ikametgahı olduğu zaman, bunun da Türk hukukuna göre tayin edilmesi gerekir.⁶² Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi konusunda iç hukukun yer itibarıyla yetki kuralları geçerli olacağından, milletlerarası yetki açısından ikametgahın (yerleşim yerinin) tespiti de MK'daki kurallara göre belirlenecektir.

⁵⁷ Yeni MK, m. 32, 160, 168, 411, 430. İstisnai bazı durumlarda ise nüfus sicilinin bulunduğu yer esas alınmıştır (MK, m. 32/II).

⁵⁸ Ayrıntılar için bkz., E. Göger (1969) "Devletler Hususi Hukuku Yönünden İkametgah", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFĐ)*, C. 26, Yıl. 1969, s. 240-244.

⁵⁹ İkametgah kavramı vergi kanunlarında, kambiyo mevzuatında, vatandaşlık hukukunda, seçim kanunlarında Medeni Kanun'dakinden farklı anlamları taşıyabilmektedir. Bkz., Göger, 1969, s. 245.

⁶⁰ Bkz., Nomer, 2002, s. 100 vd.

⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Nomer, 2002, s. 320-328.

⁶² Bkz., Sakmar, 1976, s. 72.

1.3.1 Medeni Kanunda İkametgah (Yerleşim Yeri)

Daha önce vurgulandığı üzere, yabancılık unsuru taşıyan davalarda Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi, iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarına göre belirlenmektedir (MÖHUK, m. 27). Bu açıdan, MÖHUK'un 27. maddesi iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarına yollamada bulunduğu ve HUMK'un 9. maddesi ise yer itibariyle yetki kurallarında kullanılan ikametgahın MK'ya göre yorumlanacağını ifade ettiğinden, MK'daki ikametgah tanımının esas alınması gerekecektir.⁶³ 22.11.2001 tarih ve 4721 sayılı yeni Medeni Kanun ise ikametgah kavramı yerine yerleşim yeri kavramını kullandığından, MK'daki yerleşim yeri tanımının dikkate alınması gerekecektir.

Bu sebepten, yabancı unsurlu boşanma davalarında mahkemelerin milletlerarası yetkisini tespit ederken de, ilgilinin ikametgahının (yerleşim yerinin) Medeni Kanun hükümlerine göre tespit edilmesi gerekir. İkametgahın (yerleşim yerinin) nasıl belirleneceği konusu ise Türk Medeni Kanunu'nun 19, 20, 21 ve 22. maddelerinde düzenlenmiştir. Medeni Kanun'a göre, "yerleşim yeri bir kimsenin sürekli kalma niyetiyle oturduğu yer" olup "bir kimsenin aynı zamanda birden çok yerleşim yeri olamaz." (m. 19/1-2).⁶⁴

19. maddenin eski metninde "yerleşme niyetiyle oturuşan yer" ibaresi bulunmaktaydı. Yeni metindeki "sürekli kalma niyetiyle oturuşan yer" ifadesi, eski metindeki "yerleşme niyetiyle oturuşan yer" ifadesinden farklı bir çağrışım yapmaktadır.⁶⁵ "Sürekli kalma niyeti", "yerleşmek niyeti" ne nazaran ikametgahın daha kolay bir şekilde tesisine müsait bir hüküm gibi gözükmektedir. Yine bu hükümden hareketle, oturma fiilinin ikametgahın objektif, sürekli kalma niyetinin ise sübjektif unsurunu oluşturduğu ifade edilebilir.⁶⁶ Yeni Kanun'un metni prensipte yerleşim yerinin belirlenmesinde bu iki unsuru muhafaza etmektedir. Ancak, eskiden olduğu gibi, ikametgahın (yerleşim yerinin) manevi unsurunu teşkil eden sürekli kalma niyetinin tespiti, oturma fiilinin tespiti kadar kolay değildir.

Yabancıların Türkiye'de ikametgah tesis etmeleri sürekli kalma niyeti ve fiili oturma şartına bağlıdır. İkametgahın maddi unsurunu teşkil eden

⁶³ Bkz., Çelikel, 1997, s. 293; Ekşi, 2000, s. 84; Nomer, 2002, s. 361.

⁶⁴ Eski Medeni Kanun'un 19. maddesi şu şekildedir: Bir kimsenin ikametgahı, yerleşmek niyetiyle oturduğu yerdir.

Bir kimsenin aynı zamanda birden ziyade ikametgahı olamaz.

Bu fıkranın hükmü, ticari ve sınai müesseseler hakkında cari değildir".

⁶⁵ "Sürekli kalmak" ile "yerleşmek" fiillerinin aynı ifadeymiş gibi algılandıklarını gösteren bir anlatım için bkz., Kuru/Arslan/Yılmaz, 2003, s. 167.

⁶⁶ Eski Medeni Kanun çerçevesinde de benzeri bir değerlendirme yapılmaktaydı: Bkz., Çelikel, 1997, s. 293; Ekşi, 2000, s. 84.

oturma fiilinin yabancılar açısından varlığını kabul edebilmek için, yabancıların ikamet tezkeresi almış olmaları gerekir. Ancak, yabancıların Türk makamlarından ikamet izni almış olması, tek başına, Türkiye’de ikametgah sahibi olduğu şeklinde yorumlanamaz.⁶⁷ İkamet tezkeresinin alınması sadece yabancıların Türkiye’de yasal bir şekilde oturduğunu gösteren bir idari işlem olup yabancıların Türkiye’de ikametgah sahibi olduğuna karine teşkil etmez.⁶⁸

MK m. 20 ise şu şekildedir:

“Bir yerleşim yerinin değiştirilmesi yenisinin edinilmesine bağlıdır.

Önceki yerleşim yeri belli olmayan veya yabancı ülkedeki yerleşim yerini bıraktığı halde Türkiye’de henüz bir yerleşim yeri edinmemiş olan kimsenin halen oturduğu yer, yerleşim yeri sayılır.”

20. maddenin 2. fıkrasının nasıl yorumlanması gerektiği konusu doktrinde ihtilafli bulunmaktadır.⁶⁹ Bir görüş, Türk mahkemelerinin yer itibarıyla yetkisinin yabancılar açısından Türkiye ile gerçek bir bağlantı sağlamayan MK 20/2 uyarınca doğmuş olacağının kabul edilemeyeceğini ifade etmektedir.⁷⁰ Ancak, diğer bir görüş ise, haklı olarak, HUMK’ta yer alan “MK uyarınca ikametgah” ibaresinin, yalnızca m. 19 anlamında dar değil, aynı zamanda m. 20/2’yi kapsayacak şekilde geniş yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadır.⁷¹ Bu yüzden, önceki ikametgahı (yerleşim yeri) belli olmayan veya yabancı ülkedeki yerleşim yerini terk ettiği halde henüz Türkiye’de bir yerleşim yeri edinmemiş olan kimselerin (çoğunlukla yabancı) halen oturdukları yerin yerleşim yeri (ikametgah) olarak kabul edilmesi gerekir.

Diğer taraftan, HUMK’a göre, “davalının Türkiye’de ikametgahı olmadığı takdirde, dava davalının Türkiye’de son defa oturduğu yer mahkemesinde bakılır” (m. 9/1-2.c). Bu sebeple, literatürde de ifade edildiği üzere, HUMK m. 9/1-2.c’ye göre Türkiye’de son defa oturulan yer mahkemesinde dava açılması mümkün iken, MK 20/2 hükmüne göre halen oturulan yer mahkemesinde dava açılmasının engellenmesi hukuk mantığı ile bağdaşmaz.⁷²

Önceki Medeni Kanun’un 21. maddesinde ise, “kocanın ikametgahı karının ikametgahı addolunur” hükmü mevcuttu. Buna paralel olarak, kadının

⁶⁷ Bkz., Çelikel, 1997, s. 293.

⁶⁸ Bkz., Sakmar, 1976, s. 73.

⁶⁹ Söz konusu bu ihtilaf Medeni Kanun’un önceki metnini esas almakla birlikte, yeni metinde de öze ilişkin bir değişiklik olmadığı için aynı görüş ihtilafının devam ettiği söylenebilir.

⁷⁰ Bkz., Sakmar, 1976, s. 74.

⁷¹ Bkz., Ekşi, 2000, s. 86-87.

⁷² Ekşi, 2000, s. 87.

açacağı boşanma davasındaki yetkili mahkemenin kocanın ikametgahı mahkemesi olduğu uygulamada benimsenmişti.⁷³ Yeni Medeni Kanun konuya kadın-erkek eşitliği yönünden açıklık getirmiştir: “Boşanma veya ayrılık davalarında yetkili mahkeme, eşlerden birinin yerleşim yeri veya davadan önce son defa altı aydan beri birlikte oturdukları yer mahkemesidir.” (MK m. 168 (eski 136.))

1.3.2 Yargıtay’ın İkametgah Anlayışı

Mahkemelerimiz yabancılar için Türkiye’de bir ikametgahın varlığını kolayca kabul etmemektedir. Yargıtay’a göre, bir kimsenin geçici olarak bir yerde oturması oranın ikametgah olduğunu göstermeyip, yabancıların geçici ikamet izni almış olmaları da ikametgah için yeterli sayılamaz.⁷⁴ Bu yüzden, uygulamada yabancılar arasındaki boşanma davalarında Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisi eşlerin davadan evvel son defa altı aydan beri birlikte oturdukları yer esasına göre gerçekleşmektedir.⁷⁵

Yargıtay, Türk vatandaşlarının yurda dönme düşüncesinden hareketle, bunların nüfusa tescil edildikleri yerlerin onların ikametgahı olduğunu kabul etmektedir. Her Türk vatandaşının Türkiye’de tescil edildiği bir yer olduğuna göre, ikametgah esasına göre mahkemelerimizin yetkisi daima gerçekleşecektir. Diğer taraftan, eğer Türk vatandaşının yabancı ülkede ikametgah sahibi olduğu ispatlanırsa, bu durumda belirli koşullar altında 28. maddenin uygulanması söz konusu olabilecektir.

Yargıtay’a göre, bir kimsenin Türkiye’de nüfus siciline kayıtlı olması onun ikametgahına karine olup, her Türk vatandaşının Türkiye’de bir ikametgahı vardır.⁷⁶ Diğer taraftan, bir Türk vatandaşının nüfus siciline kayıtlı olduğu yerin onun “karine” olarak ikametgahı kabul edilmesi aksinin ispat edilmesine engel değildir. Dolayısıyla, bir Türk vatandaşının, ispat edilebilmesi koşuluyla, Türkiye’de nüfus siciline kayıtlı bulunduğu yerde ikametgah sahibi olmaması, diğer bir ifadeyle yabancı bir ülkede ikametgah sahibi olması mümkündür.⁷⁷ Bu açıdan, 28. maddeyi sadece

⁷³ Bkz., Yargıtay’ın 16.03.1932 günlü ve 18/2 sayılı İçtihadı Birleştirme Kararı.

⁷⁴ Bkz., Yargıtay 2. HD, 27.05.1998, E.1998/4842, K.1998/6521: karar için bkz., Ruhi, 2003, s. 250-251; Gençcan, 2000, s. 1342-1343.

⁷⁵ Bkz., Ekşi, 2000, s. 115, 450. dipnotta bahsedilen kararlar.

⁷⁶ “Her Türk vatandaşı Türkiye’de ikametgahının veya sonradan ikametgah edindiği yerin nüfus memurluğuna kendisini yazdırmaya ve bir nüfus cüzdanı almaya mecburdur” (Nüfus Kanunu m. 4). Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti nüfus sicili kayıtları ilgilinin Türk vatandaşı olduğuna karine teşkil eder (Türk Vatandaşlık Kanunu, m. 38).

⁷⁷ Bkz., Nomer, 2002, s. 367, 186. dipnot ve orada bahsedilen Yargıtay kararları (2. HD, 06.10.1993, E. 8071/K. 8850; 18.10.1993, E. 8261/K. 9437; 18.03.1998, E. 938/K. 3251: YKD 6/1998, 829).

ikametgahı Türkiye dışında bulunan Türkler için değil, aynı zamanda yurt dışında yaşayan Türk vatandaşları için kabul edilmiş bir hüküm olarak değerlendirilmelidir.⁷⁸ Aksi bir yorum, maddenin uygulamasını fevkalade sınırlı bir hale getirir.

Geçici bir iş veya süre için yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının Türkiye'deki ikametgahlarını koruduklarını kabul etmek gerekir. Uzun süreli olarak yurt dışında bulunan ve Türkiye ile olan ilişkilerini kesen veya zayıflatan kişilerin ise buldukları ülkelerde ikametgah sahibi oldukları söylenebilir.⁷⁹ Ancak, Yargıtay'a göre, tarafların Türkiye'de nüfus siciline kayıtlı olmaları ve ikametgahlarını başka bir yere naklettikleri yönünde herhangi bir delil ortaya konmaması durumunda, davacının yurtdışında çalışmak üzere bulunması ikametgahın nakledildiğini ve Türkiye'de ikametgahlarının bulunmadığını göstermez.⁸⁰ Ayrıca, nüfusa kayıtlı olunan yer karine olarak ikametgah olup, yurt dışındaki mücerret oturma süresi neye ulaşırsa ulaşsın ikametgahın nakledildiği anlamını taşımaz.⁸¹

Diğer taraftan, Yargıtay, ikametgahın sübjektif unsuru olan yerleşme niyetinin gerçekleşmesini yabancılar açısından Türk vatandaşlarına oranla daha sıkı koşullara bağlamıştır.⁸² Yargıtay iki Alman vatandaşının açmış olduğu ikametgah tespit davasında, bir yabancıların ticaret amacıyla Türkiye'de mukim bulunmasını, çocuğunu Türk okullarında okutmasını ve bir kolektif şirkete ortak olmasını Türkiye'de ikametgah tesisi için yeterli görmemiştir.⁸³ Yargıtay'a göre, ancak ilgili yabancıların Türk Vatandaşlık Kanunu'na göre vatandaşlığa alınma yönünde girişimlerde bulunması, bu kişinin yerleşme niyetini gösteren bir eylemdir.

Yargıtay'ın bu uygulaması yabancıların Türkiye'de ikametgah sahibi olmalarını neredeyse imkansız kılmaktadır. İkametgahı neredeyse vatandaşlıkla eş bir kavram haline getiren bu uygulama yerinde değildir. Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin tayininde önemli olan husus, dava konusu veya davanın tarafları ile mahkeme arasında sıkı bir bağlılığın olması ve bu şekilde tabii hakim kuralı esas alınarak uyuşmazlığın karara bağlanmasıdır.⁸⁴ Mahkeme kararları bu görüşü devam ettirdiği sürece,

⁷⁸ Bkz., Çelikel, 1997, s. 305.

⁷⁹ Bkz., Sakmar, 1976, s. 72.

⁸⁰ Yargıtay 2. HD, 28.06.1993, E. 1993/5451, K. 1993/6313; bkz., Ruhi, 2003b, s. 239-240; Çelikel/Nomer, 2001, s. 431-432.

⁸¹ Yargıtay 2. HD, 18.3.1998, E. 1998/938, K. 1998/32521: YKD, C. 24, S. 6, Haziran 1998, s. 828-830; ayrıca bkz., Ruhi, 2003b, s. 246-247.

⁸² Bkz., Ekşi, 2000, s. 165.

⁸³ Bkz., Y 2. HD, E. 1136, K. 1490, T. 21.02.1977: (1982) MHB, s. 35-36; (1977) 193-204 İKİD, s. 5505-5506.

⁸⁴ Bkz., Ekşi, 2000, s. 94.

“*actor sequitur forum rei*” kuralı daha çok Türk davalılar için uygulanacak, yabancı davalılar için genellikle etkisiz kalacaktır.⁸⁵ Ayrıca, Yargıtay’ın Türk vatandaşlarının ikametgahları konusundaki bu yerleşmiş tutumu, 28. maddenin uygulanma olasılığını da oldukça azaltmış bulunmaktadır.⁸⁶

SONUÇ

Yabancı unsurlu boşanma davalarında ilgilinin ikametgahının (yerleşim yerinin) tespiti Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin belirlenmesi açısından büyük önem arz etmektedir. Bu husus, hem MÖHUK’un 27. maddesinin iç hukukun yer itibariyle yetki kurallarına yapmış olduğu göndermenin bir sonucu, hem de 28. maddedeki özel yetki kuralının bizatihi kendisinden kaynaklanmaktadır. MÖHUK’un 27. maddesi çerçevesinde, hem yabancıların, hem de Türk vatandaşlarının Türkiye’de ikametgah sahibi olup olmadıklarının tespit edilmesi gerekmektedir. 28. madde çerçevesinde ise, Türk vatandaşlarının Türkiye’de ikametgah sahibi olmadıklarının belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Uygulamada, mahkemelerin ikametgahın tayininde ilgilinin yabancı veya Türk olmasına göre iki farklı yaklaşım benimsediği görülmüştür. Buna göre, yabancı ülkede oturan Türk vatandaşları açısından, mahkemeler, bunların Türkiye’ye dönme düşüncesinden hareketle hemen daima Türkiye’de ikametgahlarını muhafaza ettiklerini kabul etmektedir. Yine aynı mantıkla Türkiye’de oturan yabancıların ise kendi ülkelerinde ikametgaha sahip oldukları farz edilmektedir. Hatta, Yargıtay, daha da ileri giderek, ne oturma izninin, ne uzun süreli oturmanın, ne de ticari faaliyetin, Türk vatandaşlığına geçme talebinde bulunmak suretiyle yerleşme niyetini ortaya koymadığı sürece, yabancı bir şahsın Türkiye’de ikametgahını tesis etme açısından yeterli olmayacağı görüşündedir.

Yabancılar ile Türk vatandaşlarının Türkiye’de ikametgah sahibi olup olmadıklarının tespitinde mahkemelerin benimsemiş olduğu bu çifte standardın yanlış olduğu doktrinde ittifakla kabul edilmektedir.⁸⁷ İkametgahın (yerleşim yerinin) tespitinde nüfus kaydının bulunduğu yerin değil, ilgilinin hayat ilişkilerini yoğunlaştırdığı yerin araştırılması ve ilgilinin sosyal ve ekonomik ilişkilerinin merkezini belirli bir yerde bulunduğunu gösteren maddi olayların dikkate alınması gerekir. Bu bağlamda, Yargıtay’ın ikametgah konusundaki uygulamasının özellikle MK 20/I-II’ye aykırı olduğu

⁸⁵ Bkz., A. Sakmar, (1990), “Le Nouveau Droit International Privé Turc”, 223 IV *Recueil Des Cours*, s. 377 (307-416) (aktaran Ekşi, 2000, s. 94).

⁸⁶ Aynı yönde bkz., Ekşi, 2000, s. 163.

⁸⁷ Bkz., Sakmar, 1976, s. 71; İmre, 1973, s. 217-218; Ekşi, 2000, s. 93-96.

ifade edilmiştir.⁸⁸ Ayrıca, Yargıtay'ın ikametgah konusundaki tutumunun HUMK'un ilgili hükümlerine aykırı olduğu da vurgulanmalıdır.⁸⁹

Mahkemeler ikametgahın tespitinde kolaycılığa kaçmışlar ve ikametgahın belirlenmesinde ilgilinin yerleşmek niyetine yönelik araştırma yapmak yerine, ilgilinin nüfusa kayıtlı olduğu yeri ikametgah açısından kuvvetli bir karine olarak yorumlamışlardır. Nüfusa kayıtlı olunan yerin ikametgah açısından esas alınması bu kavramın mahiyetine de uygun düşmemektedir. Doğum anında nüfusa kayıt işlemi tamamen ilgilinin iradesi dışında yapıldığı için, yerleşme niyetiyle yapıldığı söylenemez. Aynı şekilde, nüfus kaydının sonradan çeşitli sebeplerle başka bir yere alınmış olması halinde de, ilgilinin bu yerde ikamet ettiği sonucu her zaman doğmaz.⁹⁰

Aslında, MK'daki ikametgah tanımının tamamen iç hukuk düşünülerek yapıldığı, devletler özel hukukunun ihtiyaçlarını karşılamadığı ve bu sebeple devletler özel hukukuna özgü bir ikametgah kavramının benimsenmesi gerektiği çok eskiden beri doktrinde savunulmaktadır.⁹¹ Bu görüşe göre, devletler özel hukuku açısından MK anlamındaki ikametgah kavramı için gerekli olan sübjektif unsur aranmamalı ve kişinin bulunduğu toplumla kültürel, ekonomik, kişisel ve politik ilişkiler kurup kurmadığına bakılmalıdır. Kişinin hayatını devam ettirmek amacıyla giriştiği ilişkilerin merkezini oluşturan yer, yani ilgili kişinin mutaden oturduğu (bulunduğu) yer, devletler özel hukuku açısından ikametgah olarak kabul edilmelidir.

Yeni Medeni Kanun'la getirilen ikametgah (yerleşim yeri) tanımı, mahkemelerin daha önce yapmış oldukları ikametgah yorumlarında değişikliğe gitmeleri açısından bir fırsat olarak gözükmektedir. Şöyle ki; önceki Medeni Kanun'un 19. maddesi ikametgahı "*yerleşmek niyetiyle oturuşan yer*" olarak tanımlarken, yeni Medeni Kanun'un yine aynı numaralı maddesi, yerleşim yerini, "*sürekli kalma niyetiyle oturuşan yer*" olarak tanımlamaktadır. Kanımca, "*sürekli kalma niyetiyle oturma*" eylemi "*mutad mesken*" veya "*mutaden bulunulan yer*"⁹² kavramına oldukça yakın bir anlam taşımakta ve bu yönde yorumlanmaya müsait gözükmektedir.

⁸⁸ Bkz., Z. İmre, (1973) "İkametgah Kavramı ve Buna İlişkin Meseleler", İHF 50. Yıl Armağanı, Cumhuriyet Döneminde Hukuk, İstanbul, s. 217-218 (ss. 205-231).

⁸⁹ HUMK'un 9. maddesinde Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre belirlenecek ikametgaha göre yetkili mahkeme tespit edildiğinden, Yargıtay'ın ikametgah (yerleşim yeri) konusundaki yorumu, HUMK'un ilgili hükümlerine de aykırılık teşkil edecektir.

⁹⁰ Bkz., Sakmar, 1976, s. 71.

⁹¹ Göger'in devletler özel hukukuna özgü bir ikametgah kavramını öneren görüşleri için bkz., Göger, 1969, s. 245-248.

⁹² "Mutad mesken" veya "mutaden bulunulan yer" kavramı için bkz., Göger, 1969, 245-249; Ekşi, 2000, s. 89-92.

Diğer taraftan, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisini tespit ederken MÖHUK'un 28. maddesindeki yetki kuralının uygulanması da bazı sorunların doğmasına sebep olmaktadır. Türk mahkemelerinin 28. madde çerçevesinde kendilerini milletlerarası yetkili mahkeme olarak görebilmeleri için ilgili Türk vatandaşının Türkiye'de ikametgah sahibi olmadığına ilişkin bir tespitte bulunmaları gerekmektedir. İlgili Türk vatandaşının Türkiye'de ikametgah sahibi olmadığına ilişkin menfi bir tespitin yapılması ise başka bazı sorunları beraberinde getirmektedir.

Yargıtay'ın konuya yaklaşımı çerçevesinde, bir Türk vatandaşının bi-zatihi yabancı bir ülkede bulunması, oturuyor veya ikamet ediyor olması, ilgilinin Türkiye'de nüfusa kayıtlı olması durumunda, onun söz konusu bu ülkede ikametgah sahibi olduğu sonucunu doğurmayacağına göre, bir Türk hakimi nasıl bu tür maddi olgulara dayanarak bir Türk vatandaşının Türkiye'de ikametgah sahibi olmadığı değerlendirilmesini yapabilecektir? 28. madde çerçevesinde, Türk hakiminin önüne gelen davada milletlerarası yetkiye sahip olup olmadığına karar verirken, Türk vatandaşının Türkiye'de ikametgahının olmadığına ilişkin menfi bir tespit yapması gerekmektedir. Bunu yaparken de, bu Türk vatandaşının yabancı bir ülkede ikametgah sahibi olup olmadığına ilişkin bir araştırmada bulunması gerekecektir. Türk hakimi, bir Türk vatandaşının Türkiye'de ikametgahı olmadığına ilişkin bir tespiti, ancak bu Türk vatandaşının başka bir ülkede ikametgah sahibi olduğuna ilişkin bir veriye dayandırarak yapabilir. Türk hakimi bu değerlendirmeyi yaparken Türk hukukunun (MK) ikametgahı düzenleyen hükümlerini mi esas alacaktır? Diğer bir ifadeyle, Türk vatandaşının, örneğin Almanya'da ikametgah sahibi olup olmadığını Türk Medeni Kanunu'nun hükümlerine göre mi belirleyecektir? Yoksa kanunlar ihtilafı alanında olduğu gibi, ikametgahı söz konusu olan yabancı devletin hukukuna göre mi tespit edecektir?⁹³

⁹³ AB hukukunda özel hukukta adli işbirliği alanında hükümler içeren Brüksel (I) Tüzüğü, üye devletler arasında mahkemelerin milletlerarası yetkisi ile ilgili benzer bir sorunu şu şekilde çözmüştür: Brüksel Sözleşmesi, bir taraftan üye devletlerde genel yetki kuralı olarak davalının ikametgahının esas alınacağını bildirirken (m. 2), diğer taraftan ikametgahın nasıl tespit edileceğine ilişkin bir hüküm de içermektedir (m. 59). Bu maddeye göre, "İlgilinin davaya bakan mahkemenin bulunduğu yerde ikametgah sahibi olup olmadığını belirlemek için mahkeme kendi hukukunu uygular. Eğer ilgili davaya bakan mahkemenin bulunduğu üye devlette ikametgah sahibi değilse, bu takdirde diğer bir üye devlette ikametgah sahibi olup olmadığını, mahkeme, diğer üye devletin hukukunu uygulayarak tespit edecektir."; bkz., "Hukuki ve Ticari Konularda Mahkemelerin Milletlerarası Yetkisi ve Mahkeme Kararlarının Tanınması ve Tenfizine İlişkin Brüksel Tüzüğü (1 Mart 2002 tarihinde 1968 tarihli Brüksel Sözleşmesi'nin yerine yürürlüğe girmiştir (44/2001 sayılı Konsey Tüzüğü için bkz., OJ [2001] L 12/1).

Yargıtay'ın Türk vatandaşının nüfus kütüğüne kayıtlı olduğu yerin ikametgah sayılacağı yönündeki kararları çerçevesinde, 28. maddenin uygulama kabiliyetini kaybettiği söylenebilir. 28. maddenin Türk vatandaşlarının kişi halleriyle ilgili davalarda yabancı mahkemelerin de yetkili olduğunu teyit etme fonksiyonunun ötesinde, Türk mahkemelerinin milletlerarası yetkisinin tesisi amacıyla kullanılması her halükarda problemli gözükmektedir.

KAYNAKÇA

- AYBAY, R & E. Dardağan (2001) *Yasaların Uluslararası Düzeyde Çatışması* (Kanunlar İhtilafı), İstanbul, Aybay Yayınları, Yayın No. 37, Hukuk Dizisi. 20.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü) (2002) *2000-2001 Raporu: Yurtdışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişme ve Sayısal Bilgiler*, Yayın No. 110.
- ÇELİKEL, A. (1997) *Milletlerarası Özel Hukuk: Genel Kurallar-Milletlerarası Özel Hukuk-Milletlerarası Usûl Hukuku*, İstanbul, Beta.
- ÇELİKEL, A. & E. Nomer (2001) *Devletler Hususi Hukuku: Örnek Olaylar - Mahkeme Kararları*, 7. Baskı, İstanbul, Beta.
- EKŞİ, N. (2000) *Türk Mahkemelerinin Milletlerarası Yetkisi*, İstanbul, Beta.
- GENÇCAN, Ö.U. (2000) *Öğreti ve Uygulamada Boşanma, Tazminat-Nafaka, Bilimsel Açıklama, İçtihatlar ve İlgili Mevzuat*, Ankara.
- GÖĞER, E. (1969) "Devletler Hususi Hukuku Yönünden İkametgah", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)* C. 26, Yıl. 1969, s. 237-252.
- GÜRZUMAR, A. (1994) "Türk Devletler Özel Hukuku Açısından Boşanma Davalarında Kamu Düzeninin Etkileri", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB)* Yıl. 14, Sayı. 1-2, s. 21-54.
- İMRE, Z. (1973) "İkametgah Kavramı ve Buna İlişkin Meseleler", *İHF 50. Yıl Armağanı Cumhuriyet Döneminde Hukuk*, İstanbul, s. 205-231.
- KURU, B. & R. Arslan & E. Yılmaz (2003) *Medeni Usûl Hukuku*, Ders Kitabı, Ankara (Genişletilmiş 14. Bası) Ankara, Yetkin Yayınları.
- NOMER, E. (1983), "Türklerin Kişi Hallerine İlişkin İhtilafları ve Türk Mahkemelerinin Münhasır Yetkisi", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni (MHB)* Sayı. 1, Yıl. 3, s. 11-14.

- NOMER, E. (2002) *Devletler Hususi Hukuku: Genel Prensipler-Uygulama-Milletlerarası Usûl Hukuku-Yabancı Kararların Tanınması ve Tenfizi*, (11. Bası), İstanbul, Beta.
- RUHİ, A. C. (2003a) *Boşanma İle İlgili Yabancı Mahkeme İlamlarının Türkiye’de Tanınması ve Tenfizi*, Ankara, Seçkin.
- RUHİ, A. C. (2003b) *Gerekçeli-Açıklamalı-Yargıtay İçtihatlı Milletlerarası Özel Hukuk ve Usûl Hukuku Hakkında Kanun*, Ankara: Seçkin.
- TİRYAKİOĞLU, B. (1996) *Yabancı Boşanma Kararlarının Türkiye’de Tanınması ve Tenfizi*, Ankara.
- SAKMAR, A. (1976) *Devletler Hususi Hukukunda Boşanma*, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No. 2163, Hukuk Fakültesi No. 480, İstanbul, Fakülteler Matbaası.
- SAKMAR, A. (1990) “Le Nouveau Droit International Privé Turc”, 223 IV *Recueil Des Cours*.
- ÜSTÜNDAĞ, S. (1997) *Medeni Yargılama Hukuku*, Cilt I-II, (Gözden geçirilmiş ve yenilenmiş 6. bası) İstanbul, Alfa Yayınları.
- YALÇINKAYA, N. & Ş. Kaleli (1987) *Boşanma Hukuku*, Cilt II, Ankara.
- YALÇINKAYA, N. & Ş. Kaleli (1988) *Yeni Boşanma Hukuku*, II. C, Ankara.

VAKIFBANK REKLAMI